

KORNIS GYULA KULTÚRAELMÉLETI FELFOGÁSA

Kovátsné Németh Mária

*Erdészeti és Faipari Egyetem Tanárképző Intézet
Neveléstudományi Tanszék*

1989 tavaszán a Magyar Tudományos Akadémia elnöksége érvénytelenítette 40 éve hozott határozatát, amellyel kiváló magyar tudósok sokaságát fosztotta meg akadémiai tagságától. A rehabilitáltak között volt *Kornis Gyula* is, a két világháború közötti időszak kiemelkedő tudósa, az 1920-as évek jellemző kultúrpolitikusja.

Kornis szerint a nemzet fennmaradása a kultúra függvénye, „a nemzet életének legfontosabb kritériuma, hogy tagjait a nemzeti hagyomány által diktált szellemi életbe vezesse.” Az 1919-es események hatása alatt nem lát más kiutat, mint a történelmi múltban kipróbált, nem látványos, de hatásos, az utókor által igazolt módszerek alkalmazását. A kapitalizmus és a kommunizmus ellentétéből fel akarja emelni az embert az örök értékek régiójáig.

Kornis értékesnek csak a történelmi, az erkölcsi embert tartja, akit a természeti emberből a nevelés formál erkölcsössé. Az abszolút értékekbe vetett hitével vallja a *szép, a jó, az igaz*, mint örök értékek megközelítésének szükségességét a nevelésben. A társadalom fejlődése szerinte az erkölcs formálásával jön létre. Ennek eszköze a nevelés. *Kornis* hitt a nevelésben, a nevelés mindenhatóságában, a pedagógia emberformáló, s ezáltal történelemformáló erejében. Felismerte, hogy minél műveltebb egy nép, annál nagyobb az ereje, annál jobb a gazdasága. *Kornis* szerint egy nemzet fejlődésének két alapvető pillére: a vagyonosodás és a műveltség. Az egyes ember kiteljesedésének alapja a kultúra, amely nem más, mint az eszmények megvalósítására való törekvés (*Kornis*, 1929a).

A nevelésről, a nevelés társadalmi meghatározottságáról, az állam szerepéről a kultúra mibenlétében és átszarmaztatásában vallott nézeteire *Dilthey*, *Spranger*, *Kerschensteiner* munkássága, kultúrpedagógiája gyakorolt nagy hatást. *Kornis* alapelve: *a nemzet szellemi javainak magasabb szintre emelése. A magyar népnek legalább a kultúrminimummal való felvértezése.* Ehhez kidolgozta, meghatározta a kultúra mibenlétét, megújította a kultúrjavak átörökítésének intézményi feltételrendszerét, s megfogalmazta a felemelkedés lehetőségét, hogyanját.

Kultúra és érték: kiindulópont

Az első világháborút követően a XX. század első évtizedeiben teret nyert sokszínű pedagógiai elmélet és gyakorlat – a gyermeki individualitást, szabadságot, spontaneitást, öntevékenységet, kreativitást hirdető reformpedagógia – mellett a kultúrfilozófiai, az érték-elméleti irányzatok találtak termékeny talajra Magyarországon.

A „szellemi tudományok” nevét, fogalmát, területét, módszereit, a szellemtudományok autonómiáját először *Dilthey* fogalmazza meg. A szellemtudományokban szerinte – ellentétben a természettudományokat meghatározó törvényekkel – *a célok és értékek* uralkodnak.

Kultúrfilozófiájának és pedagógiájának alapja, hogy az „ember saját mivoltát” a történelem által ismeri meg. A történelmi világ az objektív szellem terméke, mely az ember teremtő és célokat megvalósító tevékenysége során a következő nemzedékek számára – mint szellemi tartalom és mint kultúra – nem múlik el, hanem objektívulódik, fennmarad, fejlődik (*Kornis*, 1913; *Chmaj*, 1969).

Dilthey felfogásában egy tudomány „csak akkor tartozik a szellemi tudományokhoz, ha tárgya azon eljárás által hozzáférhető, amelynek az *élmény, kifejezés és megértés* összefüggésében van meg az alapja.” (*Kornis*, 1913a)

Az értékeket és célokat megvalósító tevékenység a *nevelés*. Az igazi filozófia célja a pedagógia, mint a nevelés tudománya, a nevelés legalapvetőbb kultúrateremtő tevékenysége.

Spranger legfőbb célja a kultúrfilozófiának – mint az *értékekről* szóló tudománynak – a kidolgozása. Szerinte is a szellemi élet, a szellem maga az *objektív kultúra* a történelem folyamán az *értékmegvalósulások* útján jött létre. Az átélés, az értékek létrehozása az ember kulturális tevékenysége során személyiséggé formálja.

Dilthey és *Spranger* is a nevelésben látja a társadalom, a nép újjászületésének legfontosabb eszközét.

Kerschensteiner az állampolgári nevelés elméleti kidolgozója, a *kultúrpedagógia* híve. Neveléselméletének középpontjába a művelődés fogalmát állította. A *műveltség* a művelődési folyamat eredménye, „a kultúra javai által kialakított egyéni szervezetszerű értékek iránti fogékonyság.” (*Kerschensteiner*, 1972) A műveltség objektív érték, amely a kultúra javaiban tárgyiasul, s az ember folytonosan állandó művelődéssel arra törekszik, hogy az *elismert új értékeket* elfogadja, s megvalósítsa.

A szellemi értékek, a kultúra értékeinek mind szélesebb megvalósulásának feltétele: az egyén és a társadalom együttműködése. Ennek fő színtere a „szellemi közösség” és „munkaközösség” formájában megszervezett iskola. Az állam feladata, hogy az oktatásügyet úgy szervezze, hogy megfelelő művelődést, s az egyén erkölcsi szabadságát biztosító iskolák legyenek.

Az értékelméleten alapuló kultúra-koncepció hazai kidolgozása *Kornis Gyula* nevéhez fűződik. Neki sikerült egységessé ötvöznie a korabeli értékfilozófiából táplálkozó értékpedagógiai elméleteket. Az emberiség fejlődése, kiteljesedése – *Kornis* koncepciójában is – az abszolút értékek folyamatosan haladó felismerésében és megközelítésében

rejlük. Az ember kiteljesedése az igaz, a jó, a szép, mint alapértékek elérésére való törekvésben megy végbe.

Kornis szerint létezik egy *egyetemesen érvényes értékrendszer*, amely az abszolút értékelmélet alapjára helyezhető. Az igaz, jó, szép alapértékek, melyek eszményekben testesülnek meg. Az egyetemes érvényűség nem jelenti azt, hogy mindenki ugyanazt találja igaznak, jónak és szépnek. Ezek az értékek önmagukban „követelő jellegűek”, önmagukban hordozzák az „egyetemes érvény követelését”, mely az elme egyetemességében, az emberi szellem alapfunkcióinak egyetemes természetében gyökerezik (*Kornis*, 1913b). Ezek az ideális elemek, abszolút értékek *Kornis* értékfilozófiájában a kultúra „mozzanatai”, alkotórészei.

Kornis számos művében megfogalmazza: mi az a kultúra, mely képes egy nemzet fejlődését, az egyén kiteljesedését biztosítani. (Kultúrpolitikánk irányelvei, 1921; Kultúrfőlnyünk kérdése, 1921; A magyar kultúra fejlődése, 1928; Kultúrpolitika és nemzeti élet, 1929; Nemzeti megújhódás, 1929; Tudomány és társadalom, 1944.) Mint koncepciót, már 1921-ben körvonalazza a Kultúrfőlnyünk kérdése című munkájában.

A kultúra fogalmán *Kornis* szerint tulajdonképpen „négy félét” érthetünk. A kultúra: értékfogalom, tevékenység, kultúrára való fogékonyság, a munka eredménye, vagyis a produktum.

A kultúra, mint *értékfogalom* az abszolút értékek rendszerét jelenti, mely az igazság, a jóság, a szépség eszményeiben testesül meg. Az eszmények felé való törekvés mutatja meg az egyén fejlettségét. „A kultúra ebből a szempontból határtalan fejlődés végpontja... Minél nagyobb egy nemzetben az idealizmus, az eszmények kötelező erejének tudata, annál nagyobb erő kifejtésre képes, s annál kevésbé vész el az anyagiak kultuszában, a praktikus materializmusban.” (*Kornis*, 1921. 44. o.)

A kultúra, mint *tevékenység* az abszolút eszmék megvalósításának lehetőségét jelenti. A jóság értékeit az erkölcsös cselekvés, az igazság megismerésére való törekvést a tudomány, a szépség eszményét a tipikus megjelentetésén keresztül a művészet biztosítja. Ezeket a tevékenységeket emberek gyakorolják, gyakorlásuk tehát személyhez kötött. Valamennyi tevékenység éppen ezért munka is. A munka pedig erkölcsi kötelesség, meghatározottságát – mint erkölcsi érték – a kultúrában nyeri. *Kornis* elméletében valamennyi munka kultúrmunka, mert közvetve minden tevékenység kultúrjavakat ápol.

A kultúra – mint reális létező – *egyszerre eszmei és valóságos is*. Ezt a kettősséget *Kornis* először a munkán keresztül – a társadalom valamennyi tagjára érvényes erkölcsi kötelességként – valamely kultúreszmény megvalósításának értelmeként ábrázolja. Vagyis, amit az egyén szubjektív hivatásként érez, az objektív kultúrtevékenységként nyilvánul meg. „A kultúrát nem lehet passzíve örökölni, hanem mindenkinek magának aktíve kell meghódítania. A komoly, szívós, fegyelmettség munkára való nevelés, a szigorú kötelességteljesítés habitusa a kultúra első feltétele.” (*Kornis*, 1921. 47. o.)

A kultúrának – mint tevékenységnek – az előfeltétele a kultúra iránti *fogékonyság*. Mindenki csak azzá lehet, amire képessége és fogékonysága van. Az egyénben rejlő szellemi képességek kibontakoztatását a tudatos, célszerű tevékenység, a nevelés képes megvalósítani. Csak az „kultúrnép”, aki bizonyos eszmények megvalósítására alkalmas, vagyis fogékony.

A kultúrát, mint a munka eredményét, mint *produktumot* Kornis történeti kategóriaként kezeli. A kultúra ugyanis ebben az értelemben nem más, mint történeti eredmény, s ezekből a történeti eredményekből, produktumokból tudunk visszakövetkeztetni valamely nép, vagy kor eszményeire, tevékenységére, fogékonyságára.

Éppen ezért kulturális emlékeink megőrzése, ápolása, örökítése fontos feladatunk. Ennek megfelelően a kultúra valamennyi területén (tudomány, művészet stb.) – szellemi egységénél fogva – jelentésbeli alakváltozáson megy keresztül a társadalmi feltételek hatása alatt. A társadalmi változásokat figyelembevéve a kultúra mindig „*értékjelentés*” és *valóság, eszmények megvalósítására való törekvés és objektiváció*. Az értékek a tevékenységen keresztül a létrehozott *javakban* testesülnek meg.

Kultúra és érték: „ideális elemek”

Kornis kultúrakonceptiójának sarkpontja az értékekről vallott elmélete. Úgy véli, hogy a kultúra „kezdettől” fogva *értékfogalom*. A rómaiak már a „*cultura animi*”-ről szóltak. A lélek, a szellem művelése pedig csak akkor lehetséges, ha „a művelő előtt valamely minta, cél mint érték lebeg, amely nagyobb, mint a lélek magától kibontakozó természetének pusztá adottsága.” (*Kornis*, 1944. 5. o.)

A kultúra, amint absztrakcióvá vált filozófia, fogalmi rendszerében két fontos elemet tartalmaz: a jó eszményképét, s e céltól vezérelve a lélek megművelését. Melyek azok a magasabb rendű célok, amelyek megközelítésére az ember ősidőktől kezdve tör? *Ezek az értékek*.

Az egyik a „magában való” *igazság* eszméje, mert az igazság keresése az ember legmagasabb rendű, legértékesebb életformája. „Az igazság egyik legnagyobb érték, amelynek felismerésére feszülő törekvés az embernek, mint eszes lénynek kötelessége, mert hisz éppen az igazságot felérő ész a holt természettel, s az állattal szemben az ember sajátos szellemi jegye és méltósága.” (*Kornis*, 1944. 7. o.)

A másik a *szépség*, mely az egyesek fölött létező objektív rendhez tartozó érték.

S van egy magában érvényes *jóság*, mely mint érték független az emberi gondolkodástól vagy a helytelen emberi cselekvéstől.

Ezek az értékek emberi világon kívül keletkezett és az ember számára a priori adott eszmények. Éppen ezért a legszorosabb kapcsolatban vannak az istenséggel. Így a három alapérték kiegészült a negyedik értékkel, az *istenivel*, mely a mulandóval és tökéletlennel szemben örök, időtlen és tökéletes, az embertől független abszolút értékesség.

Tehát az emberiséget a különböző korok szellemi fejlettségének fokára az emberi kultúra ideális elemei: az igaz, a szép, a jó és az isteni eszmények értékrendszere emelte. A kultúra ezen objektív értékeit, mint isteni normákat, az emberek kötelező érvényűnek tartják, s cselekedeteikkel, magatartásukkal ezek megvalósítására, megközelítésére törekednek. S mivel a cselekvést az emberek végzik, a kultúra ezért szubjektív tevékenység is.

Az igazság értéktartalmát a tudományos gondolkodás realizálja, a szépséget a művészi alkotómunka, a jóság értékét megvalósítja az erkölcsi cselekvés, s az isteni értéket a vallás. Az értékek, mint az emberi tevékenységek eredményei a *kultúra javaiban* – mint történeti termékekben (tudomány, művészet, stb.) – öltönek testet, ami maga az objektív valóság. A kultúra összetevői – Kornis szerint – tehát a következők:

- a) az értékjelentések rendszere: igaz, szép, jó, isteni értékek;
- b) a megvalósítására irányuló tevékenység: tudományos, művészi, erkölcsi, vallási tevékenység;
- c) az objektív valóság vagy javak: tudomány, művészet, erkölcs, vallás (Kornis, 1944. 10. o; Kulturális kisenciklopédia).

Kultúra és érték: az elmélet fejlődése

Kornis kultúra-fogalma fokozatosan formálódott, s a 30-as évek végére ötvöződött egységes egészé.

1913-ban már abszolút értéknek, illetve *önértéknek* tekinti a jó, a szép, az igaz értéket. A kultúra értékrendszerének ezen abszolút értékeit nemcsak kiegészíti az isteni önértékkel, nemcsak megismétli, hogy az értékek hierarchiájának csúcán – mint eszmények – az abszolút értékek helyezkednek, hanem kora pedagógiai törekvéseiben fellelhető, a nagy pedagógus-egyénségek által egyedül üdvözítőnek vallott értékszemponokat is beilleszti saját rendszerébe. Így elméletében a gazdasági, a technikai értékek – melyek az emberek alapvető szükségleteinek kielégítéséhez elengedhetetlenek – mint eszközértékek tartoznak bele a kultúra teljes rendszerébe.

Az önértékek a szellemi kultúrát, az eszközértékek pedig az anyagi kultúrát alkotják. A kettő között dialektikus kapcsolat van, mert a szellemi kultúra feltétele az anyagi kultúra, az anyagi kultúra forrása és mozgatója pedig a szellemi kultúra.

Az abszolút érték és az időhöz és helyhez kötött emberi relativum között a híd *az ember transzcendáló, jelentésfelismerő képessége*. A kultúra eszménye – mint az abszolút értékek rendszere – formális természetű. Konkrét tartalommal az egyes egyének, nemzetek és korok töltik meg.

Kornis világosan látja, hogy az emberek célirányos cselekedeteihez konkrét normatartalmakra van szükség. Az abszolút értékek valóságmozgatainak feltárására helyes kiindulópont a történeti anyag tanulmányozása, de ez csak lehetőség arra, hogy benne az értékeket felismerjük.

Kornis – mint tudjuk – vallja, hogy léteznek a történet fölötti időtlen érvényes örökértékek. Ezeket az ember nem maga teremti, hanem fejlődése folyamán *felismeri*. Az emberiség haladása azon a hiten múlik, hogy ezeket az igazi értékeket minél jobban felismerje. A felismerés, megértés, átélés nyomán az emberiség mind több és több igaz „tétel” birtokába jut. A kultúra eszménye így a végtelenben csillog. Ez a tény Kornis számára is probléma. Feloldását abban látja, hogy a végső cél elérésére való törekvés az a hajtóerő, amely az egyes, a nemzetet, az emberiséget a benne szunnyadó képességek ki-

bontakoztatására sarkallja. A végső cél az első emberi nemzedékben eleve nem valósulhat meg, mert megvalósulása esetén nem lenne történelem.

A kultúrában kitűzött célok a földi életre vonatkoznak. Mivel azonban „az Isten az igazság, a jóság és a szépség önértékeit – mint abszolútum – magában egyesíti, végső fokon az emberi élet immanens és transzcendens céljai egybeesnek. Az, ami a földi életben végtelenül messze ragyogó eszmény, az a transzcendens világban teljesen megvalósulva, kiteljesedve él. ... Az örök eszmények földi kultusza egyben az Isten tisztelete.” – írta (Kornis, 1944. 26. o.).

Az értékek megismerésével együtt jár a „kell” tudata, a megvalósítás igénye. Tehát a kultúra az értékek megvalósításának módja, emberi tevékenység, melynek a világot és az életet úgy kell átalakítania, hogy az értékek objektívalódjanak benne. A kultúra ebből a szempontból a valóságnak tőlünk függő formálása. Maga a megvalósítás független attól, hogy az ember számára lemondást vagy örömet okoz. Az értékek önmagukban hordozzák a megvalósítás kényszerét. „Ami nagyot alkotott az emberi nem az erkölcsi heroizmus, az államépítés, a tudomány, a művészet, szóval a kultúra terén, annak fő forrása bizonyos időtlenül érvényes abszolút értékekben, mint eszményekben vetett hit.” (Kornis, 1944. 28; 30. o.) A megvalósítás rendkívül nehéz, mert mind a négy eszmény a gyarló ember számára végtelen. Ez a végtelenség Kornis szerint azonban nem letör, hanem lelkesít és ösztönöz, mert az ember az alkotásban próbálja megközelíteni ezeket az eszményeket. Ezért minden munkának ez ad célt és értelmet.

A kultúrának, mint szellemi tevékenységnek egyik fő jegye, hogy csakis *személyesen* vihető végbe. Alkotni, megérteni csak egyéni szellemi munkával lehet. A tudás megszerzése fáradságos út. Az igazság eszményéhez, a tudományhoz ugyanazt az utat kell bejárnia a fejedelem gyermekének, mint a szegény munkás fiának. Éppen ezért – írja Kornis – a szellem világában az abszolút demokrácia uralkodik, mert senki sem élheti bele magát a szellemi jelentésekbe, vagy nem alkothat új kultúrjavakat személyes erőki-fejtés nélkül.

A kultúra nem árucikk, mivel belső szellemi tevékenység. A könyvtárak a kultúra el-sajátításának lehetőségét biztosítják. *A kultúra csak azé, aki jelentését felfogja, megéri, műveli.* Kornis felfogása szerint – hasonlóan Platón „Állam” című művében kifejtett elméletéhez – a kultúrában nem tud mindenki alkotni, csak az, akiben megvan az értéktartomány iránti fogékonyság, a „sajátszerű értékelismerő és megértő tehetség: a szellem világában a tehetségek arisztokráciája, helyesebben logokráciája uralkodik.” (Kornis, 1944. 33. o.; Platón összes művei II. kötet, 1984)

A kultúra egyenlő az értékjelentések megvalósításával, másképpen a valóság formálásával eszményeink által. Elemzésünkben már egyértelmű, hogy az értékeket be kell építeni az emberi természetbe és a társadalmi életbe. Ennek egyetlen útja az a célkitűzés, amely eleve tudatos szándék, amely a cselekvést eleve irányítja és formálja. Kornis kitűnő logikával teszi nyilvánvalóvá a célok értéktartalmát. *Cél nélkül nem lehet* fejlődésről, haladásról beszélni, mert a céloknak értékjelentése, szellemi mozzanata van. A „nagy történeti összefüggéseket, a kultúra fejlődésének fordulópontjait, a korszellem irányváltásait, az új intézményeket, jogi felfogásokat és alkotmányokat, irodalmi és művészeti alkotásokat, társadalmi és gazdasági intézkedéseket, kül- és belpolitikai irányokat a tör-

ténet folyamán jórészt az emberek céljaiból, s az ezekben rejlő értékfelfogásokból értjük meg.” (Kornis, 1944. 14 o.; 39. o.) A kultúra értékjelentései az ember szellemi tevékenysége folytán *kultúrjavakban*, történeti eredményekben válnak hozzáférhetővé a kortársak és az utókor számára egyaránt. Ilyen értelemben a kultúrát csak mint anyagi javakat lehet örökölni. Fejlődése csak akkor biztosított, ha az új nemzedék azt szellemi tevékenységgel folyamatosan gazdagítja.

Valamennyi tárgy az objektív kultúra része, s tartalmazva az egyén feletti értéktartalmat közkinccsé válik. A tudós tevékenységének produktumaiba, a tudomány különböző területeibe már minden egyén behatolhat, ha képes a szükséges logikai műveleteket elvégezni. A művészi alkotások évezredekén keresztül az emberiség kultúravagyonában vannak jelen. Ezek a művészi alkotások egyrészt alapul szolgálnak az esztétikai ízlés formálásának, másrészt ihletői az új értékek létrehozásának. Az etikai értékek a nagy gondolkodók tanításaiban, erkölcsi kódexekben rögzülnek. A vallás érték közvetítése pedig vallási intézmények tevékenysége során épül be a társadalom szellemébe.

Tehát az *értékrendszer megvalósult formáit: a tudományt, az erkölcsöt, a művészetet, a vallást kultúrának nevezzük*, kultúrának vagy műveltségnek. E két fogalmat Kornis szinonimként, teljesen egybevágó tartalommal kezeli.

A kultúrjavakban, a műveltségben egyidejűleg jelen van az *elmúlt idők és a jelen* kultúrája, amit az egyén értékmegejtő és értékmegejtő tevékenységgel sajátít el. Ez maga a *művelődési folyamat*, mely szubjektív természetű. A művelődés a kultúrjavakban rejlő jelentéstartalmakba és ezek összefüggésébe, vagyis alkatába való behatolás. „A kultúra fejlődése történetileg abban áll, hogy a kultúra javaiban megnyilvánult jelentések folyton megelevenednek és megújíthatnak az újabb és újabb egymást nyomó követő nemzedékekben, akik a meglévő kultúrjavak értékalkatát felismerik, de ezeket új értékélmény alapján továbbfejlesztik.” Éppen ezért az egyén jelentésmegértő képessége rendkívül nagy fontosságú. Megértés nélkül ugyanis nincs kultúra.

Dilthey világította meg először, hogy a *megértés eleveníti meg magát a jelentést*. Dilthey nyomán Kornis a megértést a kultúra alapvető mozzanatának tekinti. Ugyanis a megértésben a beleélő képességen keresztül érhető tetten a múlt és jelen összekapcsolódása. Ez teszi lehetővé a kultúrjavak folytonosságát – függetlenül attól, hogy a nevelés helyes vagy helytelen – hiszen „a kultúra szellemi teremtés: a megértés a kultúra alkotásainak örökkön folyó szellemi újrateemtése.”

Minden kor önmagát keresi a megelőző kor, korok szellemi alkotásaiban. Érthető így, hogy minden kor kultúrája *értékrendszer és egyben történeti termék*. Sokfélesége ellenére is saját szerű egész, melynek minden ágazata a „szellem” szempontjából szervesen összefügg egymással. Kellő történeti távolságból elemezve egy-egy kor kultúráját, azt mindig az uralkodó értékrend hatja át a vallásban, a művészetben, az erkölcsben és a tudományban. Ha a kultúra értékei közül az egyik a másik rovására fejlődik, az az egy-egy megbomlásához, a kultúra hanyatlásához vezet.

A kultúra elsajátítása csak célirányosan szervezett formában történhet. Az ehhez szükséges feltételrendszer biztosítása az *állam* feladata. A kultúrát a nemzetnek az *iskola* adja a kultúra értékes anyagának a következő nemzedékre való átszármaztatásával. Így a

nemzeti társadalom gyökeres és tartós megújodása elsősorban a *neveléstől* függ (Kornis, 1929b. 72. o.).

A célokat „a nemzet mint egy nagy munkásközösség” szükségletei határozzák meg. Kornis álláspontja: „Társadalom és kultúra egymástól el nem különíthető, ketté válatatlan egység. ... A kultúra, mint jelentés tehát közvetlenül nem hat, hanem csak a megértés lelki aktusainak közvetítésével formál, nevel, provokál. Ha mégis a kultúra és a társadalom egymásra való hatásáról szólunk, akkor azt értjük rajta, hogy a társas létnek bizonyos formáival a kultúrának bizonyos tipikus jelentéstartalma és kifejezésformái szoktak együtt járni.” (Kornis, 1944. 453. o.)

Az *értékek* a legszilárdabb pillérei annak a bonyolult megismerő tevékenységnek, mellyel az ember a világot, a társadalmat, s benne önmaga helyét, lehetőségeit, céljait, más emberekhez való viszonyát próbálja értelmezni.

Mai szemmel

Az államok, a társadalmak életének, működésének, fejlődésének nélkülözhetetlen feltételei – a történelem során – az adott kor gazdasági, politikai, ideológiai *célkitűzései*. A célkitűzések megvalósítására irányuló tevékenység domináns meghatározója az uralkodó osztályviszonyok *értékrendje*. Minden korban tudatosan törekedtek arra, hogy a különböző társadalmi csoportokat mozgósítsák a politikai-ideológiai célkitűzések megértésére, elfogadására.

A célkitűzések minden esetben értékorientáltak, valamilyen értékjelentések hordozói. Ez nem jelenti azt, hogy a történelemben a haladás és az értékfejlődés mindig szinkronban volt és van egymással, sőt a teljes harmónia feltételezése csak az illuzórikus történelem-szemléletben létezik. A teljes harmóniára való törekvést mégis valamennyi társadalmi formáció megpróbálta egy normatív irányultságú „felülről lebontott” értékrend preferálásával. Ezek az értékrendek elsősorban eszményekben, pedagógiai célelméletekben, valamint erkölcsi magatartási kódexekben nyilvánultak meg.

A hatalmi elit a társadalmi célkitűzések elérésére értékek, deklarációjával mozgósít. Ehhez mindig igénybe veszi intézményrendszerét, mert az értékek interiorizálásával tömegmértékű hatást képes érvényesíteni. A közvetített értékek ha deklarációjuk és a gyakorlat között szinkron van, akkor hozzájárulnak a társadalmi célkitűzések megvalósításához.

A társadalmi progresszió és az értékek szinkronitása, illetve aszinkronitása az államformák mindegyikében fellelhető. Különböző társadalmi célkitűzések különböző értékek preferálását teszik szükségessé. Ez leginkább tettenérhető az *embereszmény*, a *nevelési cél* deklarációjában.

A történelem folyamán újból és újból talajra talált a platoni etikus ember eszményképe, az „ideális” állam gondolata, az emberi magatartásformálás társadalmi szükségletként való értelmezése, a társadalmi igény és a deklarált értékek közötti kapcsolat megteremtésének szükségessége. Mindez az adott társadalmi formációk megmentését és a túlélésre való képesség biztosítását hivatott szolgálni. Ez jelenik meg a római császárság

„vir bonus”-ában, a feudalizmusban a mindent eltűrő alattvalói magatartásban és az uralkodók nemes és „jó” cselekedeteiben.

A kapitalizmus átmeneti időszakának két évszázadában a mélyreható gazdasági és társadalmi átalakulások gyökeres változást igényeltek az ideológiában és a kultúrában egyaránt. Már nincs egyetlen, mindenk fölé álló érték, amely segítené az emberek társadalmi betagozódását, beilleszkedését. Az ember jobbá, műveltebbé formálása mellett *elsődleges* a társadalmi szükségletekhez, illetve a változó kihívásokhoz való alkalmazkodás.

Az értékek sokfélesége fellazította a közéleti morál erős normáit, nem biztosította tömegméretekben az ember cselekedeteinek egyöntetű irányát, megnehezítette az eligazodást a közvetített, a tapasztalt magatartásminták között. Ha az ember nem támaszkodhat igazi értékekre, gyengébb lesz értékrendje, védtelenebb lesz a külső hatásokkal szemben.

Az értékek jelentős orientáló, emberi magatartást befolyásoló szerepének fontosságát a filozófiában és a pedagógiában sohasem tagadták. A különböző társadalmi célkitűzések különböző értékek preferálását teszik szükségessé a kívánt eredmény érdekében. A deklarált értékek mellett a nevelés során a pedagógia próbált közvetíteni időtálló, nemcsak a mának szóló értékeket.

Kornis Gyula felfogásában a szép, az igaz, a jó – mint önértékek és mint létező társadalmi objektivációk – lehetőséget biztosítanak az embernek arra, hogy azokat felismerje, azokat tevékenysége során interiorizálja, sőt maga is értéket alkosson.

Nem fogadom el *Kornis* idealizmusát, illuzórikus történelemszemléletét. Ismert, hogy az értékek alakulása legkevésbé sem önálló folyamat, vagyis nem egy külön szférában megy végbe, hogy alakulásukat nem lehet direkt módon befolyásolni. Tény azonban, hogy vannak a kultúrának olyan emberi „mozzanatai”, olyan értékek, melyek érvényesek a múltban, a jelenben, s a jövőben is, melyek folytonossága képessé teszi az embert az emberhez méltó tevékenységre, mások megértésére, megbecsülésére, a kellő toleranciára.

Távoli és közeli múltunk bizonyítja: a társadalmi célkitűzések óhatatlanul értékorientáltak. Ennek következtében vannak deklarált értékeink. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy az emberi magatartásra egyaránt hatnak a valóság, a deklarált eszmények, a hagyományok, a múlt. Az válik értékévé, ami segít eligazodni a világban, vagyis olyan eszmények, melyeket tovább kell örökíteni, őrizni, mert őrzésre méltóak.

Kornis értékekről vallott felfogásából – idealizmusa ellenére – két lényeges gondolatot ki kell emelnünk az utókor gyakorlatának újragondolása céljából is. Az egyik: a pedagógia soha nem volt mentes az értékektől. A nevelés permanens feladata, hogy értékeket közvetítsen, azokat megismertesse, arra fogékonyt tegye a jövő nemzedékét. A másik: hogy vannak időtálló értékeink, melyeket a társadalmi környezet hatása ellenére nemzedékről nemzedékre örökíteni kell, hogy az ember ember legyen, hogy igazi értékekre támaszkodva védtettebb legyen a külső hatásokkal szemben.

Kornis életfelfogásában, kultúra-fogalmában vezérlő elv, domináns tényező az értékrendszer „mibenléte”. Ez az igaz, a szép, a jó és az isteni elérésére irányuló tevékenység. Az azokba vetett hit emelte az emberiséget, a szellemi fejlettséget addig elért fokra.

Vallotta, hogy a világot úgy kell alakítani, hogy az értékek objektiválódjanak benne, s ezáltal a világ formálása függ az embertől.

Kornis érték- és kultúrafelfogása nyomán hatékony nevelési gyakorlat valósult meg. Igaz, hogy az általa vallott abszolút értékek deklarálása aránylag egyszerű: egyrészt, mert az ember természetétől nem idegenek, másrészt a „tökéletesség”, mint cél, ember által el nem érhető, csak közelíthető. Értékfelfogásának forrása sem e világi, de gyökerei – az igaz, a szép és jó – valóságosak, emberiek, emberhez méltóak. Gyakorlatuk, megvalósulásuk könnyen tettenérhető lenne ma is az iskolák demokráciájában, a jól felkészült pedagógus értékközvetítésében, s iskoláink kiváló eszközrendszerében.

Irodalom

- Chmaj, L. (1969): *Utak és tévutak a huszadik század pedagógiájában*. Budapest.
- Kerschensteiner, G.(1972): *A munkaiskola fogalma*. Budapest.
- Kornis Gyula(1913a): *Dilthey történelemszemlélete*. Budapest.
- Kornis Gyula (1913b): *Értékelmélet és pedagógia*. Budapest.
- Kornis Gyula (1921): *Kultúrfölényünk kérdése*. Budapest.
- Kornis Gyula (1929a): Kultúrpolitika és nemzeti élet. *Néptanítók lapja*.
- Kornis Gyula (1929b): *Nemzeti megújulás*. Budapest.
- Kornis Gyula (1944): *Tudomány és társadalom*. Budapest.
- Kulturális kisenciklopédia (1986). Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes, Budapest.
- Platón összes művei (1984) II. kötet Budapest.

ABSTRACT

MÁRIA NÉMETH KOVÁTSNÉ: GYULA KORNIS' CULTURE THEORY

Gyula Kornis, an outstanding philologist of the between-war period, was the father of the value theory of culture in Hungary. In his view, the survival of a nation is determined by its culture: the more educated a people, the more developed its economy. The realization of the individual, an aspiration to the attainment of the basic values of truth, beauty and good-will, is derivative of culture, too. In Kornis' theory, culture is based on a frame of value meanings, on activities aiming at their realization and on the intellectual products of these activities. The central idea in Kornis' culture concept is his theory of values. Culture as a value concept implies an absolute value frame, whose approximation is the central desire that makes man a human being. The basic values of truth, beauty and good-will together with the divine ideal embody the eternal, timeless, perfect and absolute value independent of man. These eternal values are not created by man but are recognized in the course of human actions. Culture is an activity: a scientific, artistic, moral and religious activity, the means of realizing the basic values. The task of this activity while aspiring to the realization of values is to shape the surrounding world so that these values become objective. Culture in this sense is our shaping of reality. The mental products of human activity become available in objective reality for both contemporary and later generations in the form of cultural goods: science, art, morals and religion. Culture in this sense can be perpetuated and developed. Every generation searches itself in the intellectual products of previous eras. The culture of every generation is a value frame and a historical product at the same time. Its acquisition is only efficient in an institutionalized form. It is the task of the state to provide for the institutions responsible for the transmission of culture. Kornis believes that education is capable of the efficient transmission of culture.

MAGYAR PEDAGÓGIA 95. Number 1–2. 77–87. (1995)

Levelezési cím / Address for correspondence: Kovátsné Németh Mária, H-9400 Sopron, Bajcsy-Zsilinszky E. u. 4.